

magyarság identitásának tudományos interpretáció. In *Ferencz Attiláné Szöcs Éva–Gazda József–Szabó Etelka* (szerk.): *Kőrösi Csoma Sándor Mi a magyar?* Sepsiszentgyörgy, 2014. 454–465.; *Perca Mihai*: Szabófalvi események. In *Diószegi László* (szerk.): *A moldvai csángók*. Bp., 2006. 19–25.; *Péntek János*: A moldvai magyarokról és a csángó elnevezésről. *Magyar Nyelv*, 2014. 110. 406–416.; *Pozsony Ferenc*: A moldvai magyarok történeti tudata. In *Uő.*: *A moldvai csángó magyarok*. Bp., 2005. 95–110.; *Tánczos Vilmos*: „Deákok” (parasztkántorok) moldvai falvakban. Erdélyi Múzeum, 1995. LVII. évf. 3–4. sz. 82–98.; *Uő.*: A moldvai csángók asszimilációja történeti perspektívában (szempontok, források, kutatási feladatok). In *Diószegi László* (szerk.): *A moldvai csángók*. Bp., 2006. 27–46.; *Uő.*: Madárnyelven. A moldvai csángók nyelvéről. Kolozsvár, 2011; *Tóth István György*: Csángó hétköznapiak a 17. században. *Rubicon*, 1999. X. évf. 9–10. sz. 26–29.; *Uő.*: A katolikus egyház szerepe a moldvai csángók etnikai identitásának kialakulásában a 17. században. In *Diószegi László* (szerk.): *A moldvai csángók*. Bp., 2006. 11–17.; *Vincze Gábor* (szerk.): *Asszimiláció vagy kivándorlás? Források a moldvai magyar etnikai csoport, a csángók modern kori történelmének tanulmányozásához*. Bp., 2004.

Megjelent „A moldvai magyar tájnyelv szótára”

2018. április 13-án az MTA Könyvtár és Információs Központ Konferenciatermében mutatták be nagyszámú közönség előtt a háromkötetes, *A moldvai magyar tájnyelv szótára* (Erdélyi Múzeum-Egyesület, Kolozsvár, 2016–2018) című munkát. A szótár szerkesztője, Péntek János kolozsvári emeritus professor, a Magyar Tudományos Akadémia külső tagja történeti visszapillantást is adva szólt a szótár születésének körülményeiről, a szerkesztéssel járó szervezési és lexikográfiai feladatokról és döntésekről. A néprajz szemszögéből Paládi-Kovács Attila, a nyelvészet oldaláról Kiss Jenő ismertette a szótárt. Az alábbiakban az utóbbi összefoglalása következik.

* * *

1. A „*moldvai magyar tájnyelv*” azt jelöli, hogy a magyar nyelvnek Moldvában beszélt, területi alapon elkülönülő változatáról van szó. (Nem pedig a magyar nyelv legközelebbi rokon nyelvéről.) A „szótár” azt teszi világossá, hogy nemcsak tájszavakat (ha csak tájszavak lennének benne, akkor tájszótár volna), hanem a közmagyarral egyező szavakat is tartalmazó szótár. Igaz, az ilyen szavak száma kevés, de ezzel a lexikográfia elvvel csak egyet lehet érteni, mert önmagában is tanulságos az, hogy ebben az archaikus magyar nyelvváltozatban mely szavak azonosak a magyar köznyelvi megfelelőikkel. Sokakban fölmerülő kérdésre ad választ Péntek János a bevezetőben: „*Hogy miért nem használom a szótár címében és a továbbiakban sem a csángó megnevezést, és hogy miért nem ajánlom mások számára sem a szó szaknyelvi használatát, külön tanulmányban fejtettem ki, indokoltam meg.*” (I/1.: 7). Több tanulmányban is foglalkozott ugyanis e szó eredetével és a moldvai magyar közösségek indentitástudatában betöltött negatív szerepével, s meggyőző történeti és nyelvföldrajzi érveléssel igazolta, hogy a *csángó* elnevezés gúnynévként született akkor, amikor a madéfalvi veszedelem után a mezőségi ősökre visszamenő moldvai magyarok mellett megjelentek az első székely csoportok. Az utóbbiak számára feltűnt, hogy a régi moldvai magyarok a *csinál* igét *csánnak* mondják (hogy tehát *csánognak*), s ezért a *csán-*

gó gúnynévvel illették őket. Részletesebben I. Péntek János: *A moldvai magyarokról és a csángó elnevezésről*. Magyar Nyelv 2014. 406–416.; és Etnonimák és identitások. A moldvai magyarok identitásvesztésének példája. In Benő Attila et alii (szerk.): *Tudományköziség és magyarságtudomány a nyelvi dimenziók tükrében*. Termini Egyesület, Törökbalint, 2017. 114–124.

A szakirodalomban a mezőségi eredetű moldvai magyarok jelölésére használták és használják ma is a *csángó* szót (*északi csángók, déli csángók*), míg a székely eredetűekre a *székely(es) csángó* kifejezést. A szótárban eredetükre utaló megjelöléssel így vannak jelölve az egymástól nyelvi is elkülönülő csoportok: *mez* = mezőségi és *sz* = székely.

2. Mely időszakból származó szavakat tartalmaz a szótár? A keret a XX. század, az ebben a században följegyzett, publikált és részben kéziratot szavak. A törzsanyag, a legtöbb szó nyelvészektől gyűjtött és készített szótárakból és *A moldvai csángó nyelvjárás atlaszából* származik. Időbeli sorrendben említve őket: Wichmann szótára, a *Wörterbuch des Ungarischen Moldauer Nordcsángó- und des Hetfaluer Csángódialektes nebst grammatikalischen Aufzeichnungen und Texten aus dem Nordcsángódialekt* (1906-ban és 1907-ben volt a gyűjtés, de csak 1936-ban jelent meg Finnországban); Csűry 1928 és 1931 között a déli csángók körében gyűjtött, de gyűjtése nem jelent meg, 1944-ben pedig a háborús viszonyok között a tűz martaléka lett; *A moldvai csángó nyelvjárás atlasza I–II.* (1949 és 1962 között gyűjtötték; megjelent 1991-ben). Fontos források voltak a magyar nyelv román jövevényszavait tárgyaló alábbi nagymonográfiák. Márton Gyula: *A moldvai csángó nyelvjárás román kölcsönszavai*, 1972 (2730 címszó), Márton Gyula–Péntek János–Vöo István. *A magyar nyelvjárások román kölcsönszavai*, 1977 (4243 címszó). Végül megemlítendő, hogy több néprajzos és nyelvész (köztük Pozsony Ferenc, Tánczos Vilmos, Murádin László) saját maguk gyűjtötte anyaggal járultak hozzá a szótár teljesebbé tételéhez. Ez azt jelenti, hogy a szótár anyagának megbízhatóságához aligha férhet kétség.

3. Jelölve van-e a szavak előfordulási helye? Igen, ha ez kiderült a forrásokból. Egyrészt jelölve van (mint említettem), hogy a szó mezőségi (= *mez*) vagy székely (= *sz*) gyökerű nyelvjárásból való-e. Másrészt, ahol megállapítható volt, a származási hely, a település neve is közölve van (rövidítéssel; a településnevek listáját I. I/1.: 26–28.: itt jelölve van az is, hogy melyik település mezőségi, melyik székely gyökerű).

4. Milyen szótár *A Moldvai magyar tájnyelv szótára* (= MMTnySz.) a szótártipológia szerint? Regionális szótár, amely egy régió, tájegység szóképletét, tehát tájszavait és köznyelvi szavait egyaránt tartalmazza. A legátfogóbb képet a moldvai magyarok szóképletéről a főntebb már említett csángó nyelvatlasz adja. A magyar nyelvstudomány első regionális szótára (Csűry *Szamosháti szótára*, 1935–1936) jóval kisebb területet fog át, s Szamosháton nem kétnyelvűségben éltek az emberek, ahogy ez a moldvai magyarokra nagyrészt korábban is jellemző volt. További különbség, hogy Szamoshát nyelvjárásai egy nyelvjárás csoportba tartoznak, szemben a moldvai magyar nyelvjárásokkal. Tehát, bár a szótártípus azonos a szamosháti és a moldvai magyar tájnyelvi szótár esetében, nagy különbség van a kettő között. Néhány példa arra, mely szavak azonosak a moldvai magyar tájnyelvben és a magyar köznyelvben: *küzdelem, nádas, nemes, nyálas, sisak, só, sokszor, szerb*. A szótárba bekerült 841 hapax is, tehát azok az alkalmilag használt román szavak, amelyek nem tekinthetők az adatközlők magyar nyelvhasználatának szerves részének.

5. Fontos újdonság, hogy van mutatókötet is. A betűrendes szólajstromozás ugyanis nem teszi lehetővé a fogalmi alapú keresést. Azt például, hogyan fejezik ki a moldvai magyarok a *naplemente* fogalmat, a mutatókötet nélkül csak úgy lehetne megállapítani, ha az összes címszón végigmennénk. A mutatókötet jelenti a megoldást: a *naplemente* vagy a *lemez*

címszó alatt meg is találjuk a keresett szavakat (*napszentülés, napszentület, napszentülte, szentület*, illetve *szentül, elszentül, leszentül*: II.: 261, 224.). Az utalózás tekintetében a szótár elkényezteti az olvasót, olyan alapos. Nyilvánvaló, hogy mindezzel a szótár felhasználhatósága, a benne közölt szavak – például szemantikai – elemzésének a lehetősége nagyban megnövekedett a korábbi regionális és tájszótárakhoz képest. Követendő a példa ezért a MMTnySz!

6. A mutatókötetben vannak elhelyezve a néprajzi szempontból kitüntetetten fontos fényképek (feketéek és színesek), ábrák, rajzok, és pedig olyan mennyiségben és minőségi kivitelezésben, hogy nyelvészként csak irigykedve gondolhatok néprajzos kollégáimra. A *Wörter und Sachen* el nem avuló szemléletének gyümölcsöző alkalmazásához nagy segítség ez a tárgyi néprajz és a dialektológia, szójelentéstan, etimológia művelői számára egyaránt. Különös tekintettel arra, hogy a moldvai szókészlet valóban igen gazdag, változatos, nagyban heterogén, s éppen ezért számos kérdést fölvet szerkesztési és feldolgozási tekintetben egyaránt. A változatgazdagság igazolására említtem meg, hogy a *bagoly*nak 8, a *csángónak* 7, a *csinálnak* 13 változatát dokumentálja a szótár.

7. Hogyan született meg a szótár? Mit tudhatunk meg a szerkesztői tapasztalatokból? Csak két tényre utalok a szerkesztői visszaemlékezésből. Az egyik: Péntek János finom visszafogottsággal jelez bizonyos nehézségeket, amikor azt írja: „*nem maradtam ugyan egészen magamra, de a szerkesztés oroszlánrészét végül nekem kellett elvégezniem*” (I/1.: 5.). A másik: a fiatal kutatók hosszú távú bevonása érthető módon azért sem volt lehetséges, mert „*a fiatalok számára a személyes ambíciók és a bizonyítás ismert kényszere*” (i. h.) ezt nem tette lehetővé. A szótár azonban elkészült, s ma már a szerkesztő is megnyugvással tekinthet az elvégzett munkára, mert ha valaki, akkor ő tisztában van annak a nagy nyelvi korpusznak az értékével, amit a szótár rendezett és lexikográfiai minősítésekkel ellátott szócikkei tartalmaznak.

8. Jól érezte, sőt, bizonyosan tudván tudta is Péntek János, hogy a szótár megalkotásának nehéz, idő- és energiaigényes munkáját nem testálhatja másra, hogy neki kell kézbe venni az ügy intézését. Eszében járhattak Kányádi Sándor sorai is: „*Be kell hordanunk, hajtánunk mindent. / A szavakat is. Egyetlen szó, / egy tájszó se maradjon kint, / Semmi sem fölösleges.*” Mennyire igaz ez egy egyre fogyó, kultúrájában is radikális változásokon átmenő, román-domináns, asszimilálódó magyar kétnyelvűek körében!

9. Nagy esemény *A moldvai magyar tájnyelv szótárának* a megjelenése. Örülünk, hogy immár csűrben, „biztonságban” vannak moldvai magyar szavak ezrei! Ne fukarkodjunk a dicsérettel! Sok ember munkája, gyűjtése van a három kötetben. Ami pedig a szerkesztő személyét illeti: Péntek Jánosnál méltóbb, jobb, felkészültebb szerkesztőt keresve sem lehetett volna találni. S nem is az a fontos, hogy ő találta-e meg a feladatot vagy a feladat őt. Mert itt valójában nem a vagy-vagy, hanem az is-is a helyes válasz. Kitűnő, igen alapos szerkesztői munkáját köszönjük! Lexikográfiai újítását, a mutatókötet beiktatását követendő példának tartjuk. Külön dicséret illeti a gazdag és színvonalas néprajzi mellékletek kiválasztásáért is.

Mit remélünk? Azt, hogy a szótár olvasókra, felhasználókra, elemzőkre lel. És azt is, hogy talán lendületet vesznek a szógyűjtések Moldva magyarul is beszélő emberektől lakott településein. Mert a szókészlet csak addig él és változik, amíg beszélői vannak.

Kiss Jenő